

**RIK SCHUTZ &
LUDO PERMENTIER**

A

MET ZOVEEL WOORDEN

Z

Gids voor trefzeker taalgebruik

Hoe kun je een begrip beeldend verwoorden?

Stap 1 bedenk het gewoonste woord voor dat begrip. Dat is in de reeks *verbaasd*, *verwonderd*, *bevreemd*, *getroffen* bijvoorbeeld *verbaasd*.

Stap 2 zoek dat woord op in het woordenboekgedeelte en vind:

- ▷ (als) van de hand Gods geslagen
- ▷ als aan de grond genageld staan
- ▷ daar zakt mijn broek van af
- ▷ er niet over uit kunnen
- ▷ er vreemd van opkijken
- ▷ gek staan te kijken
- ▷ grote ogen opzetten
- ▷ en nog 29 andere uitdrukkingen

Hoe kun je de betekenis van een woord sterker uitdrukken?

Stap 1 zoek het woord op in het woordenboekgedeelte, bijvoorbeeld *verdedigen*;

Stap 2 vind

- ▷ met hand en tand verdedigen
- ▷ te vuur en te zwaard verdedigen
- ▷ verdedigen tot de laatste man
- ▷ vurig verdedigen

Zie het trefwoord **intens** voor een verzameling algemeen bruikbare 'versterkers'.

Van welke woorden kun je de betekenis versterken met het woord ...? Bijvoorbeeld met *diep*?

Stap 1 zoek achterin in het eerste register het woord *diep* op;

Stap 2 vind 51 begrippen - van *ademhalen* tot *zuchten*.

Hoe was ook alweer die uitdrukking met ...? Bijvoorbeeld met *olifant*?

Stap 1 zoek achterin in het tweede register het woord *olifant*;

Stap 2 daar staan *als een olifant door een porseleinkast* (Nederlands-Nederlands) en *als een olifant in een porseleinwinkel* (Belgisch-Nederlands).

Stap 3 vind de verwijzing naar het trefwoord **onbehouwen** in het woordenboekgedeelte; kijk daar eventueel voor andere uitdrukkingen met ongeveer dezelfde betekenis.

Met zoveel woorden

Met zoveel woorden

Gids voor trefzeker taalgebruik

Rik Schutz & Ludo Permentier

Ontwerp omslag: Sander Pinkse Boekproductie
Ontwerp en opmaak binnenwerk: K E T E N Grafisch ontwerp
Illustraties binnenwerk: Mirjam Visser

© R. Schutz, L. Permentier, 2016

© 2016 voor Nederland
Amsterdam University Press B.V.
ISBN 978 94 6298 180 5
e-ISBN 978 90 4853 155 4
NUR 626

© 2016 voor België
Davidsfonds/WPG Uitgevers België nv,
Mechelsesteenweg 203, B-2018 Antwerpen
Gemaakt onder licentie van Davidsfonds.
'Davidsfonds' is het geregistreerde merk van Davidsfonds vzw,
met maatschappelijke zetel te 3000 Leuven, Quinten Metsysplein 12
www.davidsfonds.be
www.facebook.com/davidsfondsuitgeverij
info@davidsfondsuitgeverij.be
D/2016/0034/401
ISBN 978 90 5908 809 2

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

VII Inleiding

430 Register 1 – bepalers

Woorden waarmee we een betekenis kunnen versterken
Bijvoorbeeld *diep, hond, oer*

475 Register 2 – sorteerwoord

Woorden met de uitdrukkingen waarin ze voorkomen
Bijvoorbeeld **plek** ▶ *een plek(je) geven / je zwakke plek / een witte plek (op de kaart)*

598 Register 3 – inhoud

Trefwoorden geclusterd in elf categorieën

inleiding

Wat is hier eigenlijk de bedoeling van?

De meeste uitdrukkingen in dit boek zijn bij de meeste moedertaalsprekers van het Nederlands bekend. Dat wil niet zeggen dat ze allemaal elke dag worden gebruikt, maar we beschouwen ze als algemeen gangbaar. Wat verouderd is, of wat beperkt is tot een kleine regio of groep, hebben we niet opgenomen.

Dit boek is dan ook geen leerboek om uw kennis van het Nederlands uit te breiden. Het heeft twee andere bedoelingen. Een praktische en een verstrooiende.

Nuttig

In de eerste plaats maakt dit boek de rijke uitdrukkingsmogelijkheden van onze taal gemakkelijk beschikbaar. Voor wie schrijft, of vertaalt kan het handig zijn om bij elkaar te zien op welke (soms heel) verschillende manieren je een idee, een begrip, een concept kunt verwoorden. We hebben ons op de volgende twee dingen geconcentreerd:

- 1 manieren om het begrip kracht bij te zetten, de betekenis ervan te intensiveren;
- 2 uitdrukkingen om het concept beeldend te verwoorden.

U krijgt als het ware een grabbeltonnetje met mogelijkheden aangeboden waaruit u datgene trekt wat het beste past in uw tekst. Dat doet u met uw eigen taalgevoel en uw eigen kennis van de betekenis van de uitdrukkingen. We hopen dat u de passende uitdrukking aantreft waar u zelf niet zo snel opgekomen was.

Om die te vinden, kiest u een trefwoord: een werkwoord, zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord dat globaal de inhoud weergeeft die u wilt uitdrukken. U gaat daarbij intuïtief te werk.

Wilt u bijvoorbeeld zeggen dat er problemen of conflicten staan aan te komen, dan kijkt u onder het trefwoord **gedoe**. Daar vindt u eerst enkele uitdrukkingen die het trefwoord sterker weergeven, en daaronder een verzameling verwante uitdrukkingen:

- 1 *een heel gedoe; een hoop gedoe;*
- 2 *daar heb je de poppen aan het dansen; de hele heisa; een scène maken; gedonder in de glazen; na veel vijven en zessen; nu komt de kat op de koord; op je dak krijgen; stront aan de knikker; veel te stellen hebben met...; veel voeten in de aarde hebben.*

Het trefwoord waaronder een uitdrukking is ondergebracht, is dus niet meer dan een kapstok waaraan ook andere, in betekenis enigszins verwante uitdrukkingen, zijn opgehangen. Een trefwoord kan dus (een associatie bij) een aspect van die betekenis aanduiden.

Nog een voorbeeld. Bij het trefwoord **afwijzing** vindt u:

- 1 *resolute afwijzing;*
- 2 *bot vangen; daar hoeft u niet mee aan te komen (bij...); de kous op de kop krijgen; een blauwtje lopen; eruit liggen; feestelijk bedanken; iemand aan de kant zetten; iemand de bons geven; je kunt mijn rug op; je neus stoten; naar de prullenmand/prullenbak verwijzen; nul op het rekest krijgen; tot de prullenmand veroordelen; van de hand wijzen; van tafel vegen.*

Bij de tweede groep uitdrukkingen staat altijd een citaat. Dat laat iets zien van het soort tekst (bijvoorbeeld ambtelijk, of spreektaal) waarin een uitdrukking zich thuis voelt.

Leuk

De tweede functie van het boek is die van leeswoordenboek. Ook voor wie de meeste uitdrukkingen in dit boek *gesneden koek* zijn, is de ordening verrassend. Wie de ruim dertig uitdrukkingen kent, die net als *gesneden koek* zijn samengebracht onder het trefwoord **gemakkelijk**, ziet ze in dit boek waarschijnlijk voor het eerst allemaal bij elkaar.

Wat staat erin?

2 800 intensiveringen, dat zijn woorden en woordcombinaties die de betekenis versterken van het kernwoord dat erin voorkomt. In dit boek is het kernwoord het trefwoord. In de voorbeelden hieronder is dat onderstreept. Een intensivering kan allerlei vormen aannemen:

- samenstelling (*stomtoevallig*; *stortregenen*; *teringherrie*);
- woordgroep met een versterkend bijvoeglijk naamwoord of bijwoord (*razend druk*; *keihard knokken*; *oeverloos geouwehoer*);
- als-vergelijking (*brutaal als de beul*; *groeien als kool*; *waarheid als een koe*);
- van-bepaling (*dronken van geluk*; *gonzen van de geruchten*; *storm van kritiek*);
- overige (*van a tot z gelogen*; *het in je broek doen van angst*; *in het volste vertrouwen*).

In traditionele woordenboeken worden intensiveringen stiefmoederlijk behandeld en dat is op zich al een reden om ze eens bij elkaar te zetten. De verzameling in dit boek is niet compleet, maar we menen dat er een aardig begin is gemaakt met de beschrijving van de manieren waarop we in het Nederlands de (geïmpliceerde) betekenis van een woord kunnen versterken.

Soms wordt een als kenmerkend beschouwde eigenschap geïntensiveerd, en niet de eigenlijke betekenis van het grondwoord. Voorbeelden daarvan zijn *een geheugen als een olifant, een boom van een kerel* en *een doorslaggevend argument*. Een normaal functionerend *geheugen* wordt immers stilzwijgend geacht veel herinneringen op te slaan, *kerels* hebben een stevig postuur en een *argument* beoogt te overtuigen.

Overigens is de grens tussen intensiveren en specificeren niet altijd scherp te trekken. Het is evident dat bijvoorbeeld *spookverhaal* en *reisverhaal* specifieke typen verhalen aanduiden en die hebben we dus niet opgenomen. Maar *indianenverhaal* hebben we, net als *sterk verhaal* opgevat als intensivering.

Soms hebben we het begrip intensivering ruim opgevat, waardoor bijvoorbeeld *liefde op het eerste gezicht* en *leven als God in Frankrijk* als intensiveringen zijn opgenomen onder respectievelijk **liefde** en **leven**.

Ruim honderd trefwoorden zijn opgenomen die niet alleen in min of meer vaste combinaties voorkomen, maar die van allerlei andere woorden de betekenis kunnen versterken. Bij deze groep hebben we altijd een karakteristiek voorbeeld toegevoegd. Enkele voorbeelden: *danig, donders, dramatisch, drastisch, duchtig*. Ze zijn alle te vinden onder het trefwoord **intens**.

Een kleine groep vormen de voorvoegsels met een versterkende functie, zoals: *bere-, kei-, super-*. Ook deze zijn ondergebracht onder **intens**.

5700 idiomatische uitdrukkingen. Dat zijn woordgroepen waarvan de betekenis niet kan worden afgeleid uit de gebruikelijke betekenissen van de afzonderlijke woorden. Aan elke uitdrukking zijn een of meer trefwoorden toegekend die aansluiten bij een aspect van de betekenis. Enkele voorbeelden:

meedoen: *op een rijdende trein springen*
omzichtig: *met meel in de mond praten*
onconventioneel: *buiten de lijntjes kleuren*
sympathie: *een (goede) klik hebben met iemand*
verward: *van het padje*
verwerken: *een plekje geven*
zelfverzekerd: *in je kracht zitten*

De selectie is ruim en als u een gangbare uitdrukking mist, hebben we er waarschijnlijk geen bruikbaar trefwoord voor kunnen vinden.

Bijna 1 800 woordcombinaties hebben een dubbele status. Wanneer we aan een rechttoe rechtaan intensivering een trefwoord hebben toegekend dat er niet in voorkomt, heeft het in dat geval ook de status van idiomatische uitdrukking gekregen.

Twee voorbeelden: *met huid en haar verslinden* is op te vatten als een versterking van 'verslinden' en het is dan ook onder dat trefwoord als intensivering opgenomen. Omdat 'met huid en haar' ook een manier is om 'helemaal' te verwoorden, is de uitdrukking ook te vinden onder dat trefwoord.

Lang en breed bespreken is een intensieve manier van 'bespreken', maar onder 'uitvoerig' is het opgenomen als idiomatische uitdrukking.

Ordening

Bij een trefwoord staan eerst in alfabetische volgorde de intensiveringen, als die er zijn. Daarna volgen de uitdrukkingen, ook in alfabetische volgorde en blauw gedrukt.

Voor de vorm waarin de uitdrukkingen zijn opgenomen hebben we geen rigide stramien gebruikt. Wel hebben we met 'iets' en 'iemand' de aard van een mogelijk object aangeduid, zoals *iets uit elkaar halen* versus *iemand de wacht aanzeggen*. Het

woordenboekige 'zijn' in bijvoorbeeld *zijn ogen in zijn zak hebben* hebben we vermeden door het op te nemen met het huiselijker en genderneutrale 'je': *je ogen in je zak hebben*.

Bij de toekenning van trefwoorden hebben we geprobeerd zo veel mogelijk te groeperen en daarbij zijn we buiten de woordklassen getreden. We hebben bijvoorbeeld uitdrukkingen die **verplicht**, **verplichten** of **verplichting** betekenen, ondergebracht onder het zelfstandig naamwoord **verplichting**.

Doordat het trefwoord vaak slechts één aspect van de betekenis van een uitdrukking aanduidt, zijn uitdrukkingen onder hetzelfde trefwoord lang niet altijd synoniem met elkaar. Onder **onwaarschijnlijk** vindt u zowel het schampere *maak dat de kat wijs*, als het verwonderde *je ogen niet kunnen geloven*. Ook kan bijvoorbeeld het perspectief verschillen, zoals onder het trefwoord **toegeven**: *door de knieën gaan* en *je zin krijgen*.

Toelichtende tekst

In ruim elfhonderd gevallen is er sprake van een korte redactionele toevoeging. In de meeste gevallen geven we daarin informatie over het gebruik van een woord of uitdrukking. Vaak geven we aan dat het gebruik van een uitdrukking is beperkt tot een deel van het taalgebied, te weten Nederland of Nederlandstalig België.

Citaten

De stukjes tekst die het gebruik van een uitdrukking illustreren, zijn afkomstig uit allerlei tekstsoorten: romans, dagbladen, non-fictie, blogs, reclamemateriaal en internetfora. De spelling is zo nodig door ons aangepast en we hebben de tekst af en toe bekort. Soms laat een citaat zien dat de vorm van de uitdrukking variatie toelaat. Onder het trefwoord **luisteren** staat bijvoorbeeld *een open oor hebben*. In het citaat wordt die uitdrukking gebruikt

zonder het werkwoord: *Wij zijn een jong en dynamisch bedrijf met een open oor voor de wensen van de klanten.*

Doordat we teksten uit alle delen van het taalgebied als bron voor citaten hebben gebruikt, zult u misschien af en toe een woord of zinswending aantreffen die u niet vertrouwd is. Bijvoorbeeld het woord 'tornooi' en de uitdrukking 'op café gaan' klinken vreemd in Nederlands-Nederlandse oren. Wanneer het gaat om variatie binnen de Nederlandse standaardtaal, hebben we zulke regionale sporen bewust niet uitgewist.

Wat staat er niet in?

Echte spreekwoorden, die de vorm hebben van een complete zin, komen dit boek niet voor. Ze zijn ook heel zeldzaam in gewone Nederlandse teksten.

Wie op internet een compleet spreekwoord intikt als zoekterm in een zoekmachine, vindt vooral hits in spreekwoordverzamelingen. 'In het wild' zijn ze schaars. Enkele voorbeelden: *eigen roem stinkt; ledigheid is des duivels oorkussen; met onwillige honden is het kwaad hazen vangen.*

Ook dooddoeners, situationeel bepaalde stukjes kant-en-klare taal, zoals 't *Is ook altijd wat* of *Waait de wind uit die hoek?* hebben we nauwelijks opgenomen.

Uitdrukkingen die vrijwel alleen nog in woordenboeken te vinden zijn en waarvan – zelfs in de enorme digitale tekstverzamelingen die ons ter beschikking staan – nauwelijks voorbeelden voorkomen, hebben we niet opgenomen. Soms waren we zelf verrast door de zeldzaamheid van uitdrukkingen die ons vertrouwd zijn. Enkele voorbeelden van niet-opgenomen uitdrukkingen die we te zeldzaam en/of verouderd vonden: *doodblijven op een halve cent* (gierig); *de hand aan de ploeg slaan* (beginnen); *schuilevinkje spelen* (verstoppert); *het heksen-weer krijgen van...* (nervus).

Een enkele keer hebben we na aarzeling iets toch opgenomen en in de redactionele tekst hebben we dan de verouderde status of de zeldzaamheid vermeld.

In dit boek ontbreken synoniemen, dus losse woorden met dezelfde betekenis als het trefwoord. Omdat er al goede synoniemenverzamelingen beschikbaar zijn, zowel in boekvorm als online, hebben we ons in dit boek beperkt tot intensiveringen en meerwoordige ‘synoniemen’.

Register 1, betekenisversterkers

Achter in het boek staan drie registers. Het eerste bevat de woorden en woordcombinaties waarmee de betekenis van een ander begrip wordt versterkt. U wordt bijvoorbeeld van *laatste cent* verwezen naar de trefwoorden **betalen** en **kloppen**, waar u de intensiveringen *betalen tot de laatste cent* en *kloppen tot op de laatste cent* vindt.

Binnen het register is geen onderscheid gemaakt naar woordsoort. Onder *lam* vindt u de route naar intensiveringen waarin het woord als zelfstandig naamwoord (*onschuldig als een (pasgeboren) lam*) en als bijvoeglijk naamwoord (*je lam schrikken*) voorkomt.

Register 2, het ‘gewone’ opzoekwoord in de uitdrukkingen

In het tweede register kunt u de opgenomen idiomatische uitdrukkingen vinden onder het zoekwoord waaronder u ze in een gewoon woordenboek zou opzoeken. Dat is het eerste zelfstandig naamwoord en – als dat ontbreekt – het eerste bijvoeglijk naamwoord of werkwoord. Op die manier kunt u nagaan onder welk(e) trefwoord(en) u een uitdrukking in dit boek kunt vinden.

Een voorbeeld: u zoekt in het register onder *adder* en vindt verwijzingen naar **geenszind** en **verontwaardigd** (*als door een*

adder gebeten), en naar **verraderlijk** (*een addertje onder het gras*). Nog een voorbeeld: het woord *kapot* in het register verwijst naar **verslagen** en **onthutst** (*er kapot van zijn*) en naar **onverwoestbaar** en **duurzaam** (*niet kapot te krijgen*).

Register 3, betekenis categorieën

Onder elf overkoepelende begrippen zijn de 400 trefwoorden met de meeste uitdrukkingen in dit woordenboek samengebracht.

Het register helpt u bij het vinden van de trefwoorden die wij hebben gebruikt om de uitdrukkingen in dit boek te ordenen. De elf categorieën zijn hieronder opgesomd, met een vraag ter verduidelijking:

Aandacht: valt het wel op?

Actie: wat gebeurt er en hoe gaat dat?

Begin/einde: wanneer en hoe begint en eindigt het?

Bestaan: in welke mate en hoe bestaat het?

Gevoel: wat voelen we erbij?

Lichaam: wat doet en zegt ons lichaam?

Maatschappij: mag het en kan het in de wereld?

Opinie: wat wordt erover gedacht?

Slagen/mislukken: loopt het goed of slecht af?

Uiten: wat geven we erover te kennen?

Verstand: kan het worden begrepen?

A

Z

A

aanbevelen

ten zeerste aanbevelen
van harte aanbevelen
warm aanbevelen

iemand iets op het hart binden > Wat ik u vooral nog op het hart wil binden zijn twee zaken: bereid u uw onderzoek goed voor en schaft u zich een paleografische atlas aan.

iemand naar voren schuiven > Op een gegeven moment werden zelfs enkele compromiskandidaten naar voren geschoven in een poging een doorbraak te forceren.

aandacht geven

onverdeelde aandacht

aan iemands lippen hangen > Iedereen hing aan zijn lippen. Wat een verteller en wat een prachtig verhaal.

als een bok op de haverkist zitten > Nederlands-Nederlands. > Aan de andere kant werkt een manager die als een bok op de haverkist zit ook heel demotiverend.

bij de les blijven > Windkracht zes zorgde ervoor dat enieder goed bij de les moest blijven. In vorige afleveringen waren er nog wel eens minder ervaren zeilers die de finish niet haalden omdat ze omsloegen.

een (ge)willig oor vinden bij iemand > De werkgemers hebben de voorbije drie jaar voor hun eisen een gewillig oor gevonden bij de regering.

een en al oor zijn > Na afloop waren ze een en al oor voor mijn verhaal. Het zal u niet verwonderen dat ik met een fraaie order naar huis ging.

iemand het hof maken > Verouderend. > Ik zag geen enkele overeenkomst tussen de vrouwen die hij achtereenvolgens het hof had gemaakt, behalve dan dat ze allemaal onbereikbaar bleken.

iets over het voetlicht brengen > Het be...

proberen in elk contact een consistente, positieve boodschap over het voetlicht te brengen.

je oren spitsen > Uit de luidsprekers klonken een paar gorgelende geluiden. Je zag de mensen opveren en hun oren spitsen.

onder een vergrootglas leggen > Er zijn ook nadelen aan model zijn. Je krijgt ongewild een soort superheldenstatus aangemeten. Daardoor wordt alles wat je doet onder een vergrootglas gelegd.

oog hebben voor... > Er zijn hoopvolle signalen. Jongeren lijken meer oog voor historische gebouwen te hebben dan oudere generaties.

op de kaart zetten > Indien het Kunstenfestival verdwijnt, verliest Poperinge een belangrijk cultureel evenement dat de streek op de kaart zet.

op het vinkentouw zitten > De burgemeester merkte op dat de provincie aan de vooravond van de herindeling op het vinkentouw zit waar het de gemeentelijke uitgaven betreft.

op vinkenslag zitten > Belgisch-Nederlands. > Indurain als dynamiteur dus. Op vinkenslag, klaar om ieder teken van zwakte bij de ander af te straffen.

werk maken van... > De NMBS maakt werk van de eerste belofte die Jo Cornu begin 2014 als nieuwbakken CEO van het spoorbedrijf deed: wifi aanbieden op de trein.

aandacht krijgen

in de spotlights staan > Wij denken dat de mannen van de lampen soms te weinig zelf in de spotlights staan. En dat terwijl een goede lichtshow onmisbaar is voor een spetterend geheel.

in het middelpunt van de belangstelling staan > Hij vindt het hartstikke leuk dat hij de afgelopen dagen in zijn geboortedorp in het middelpunt van de belangstelling heeft gestaan.

je in de kijker spelen > Komt ook met andere werkwoorden voor, zoals zetten, plaatsen, werken... > Ook weten de jongeren dat ze hier dit seizoen een unieke kans krijgen om zich in de kijker te spelen.

je laten opmerken > Belgisch-Nederlands. > Ons land laat zich vaker negatief opmerken. Zo heeft ons land de hoogste elektriciteitsintensiteit per eenheid bnp, ongeveer 30% hoger dan in Nederland.

aandacht vragen

aan de bel trekken > Laat de wethouder hierover ook maar eens aan de bel trekken, dan worden de meeste ouderen en minima daar tenminste een beetje beter van.

aan de weg timmeren > Morgen zwoegt ze op het